

Jistota a víra podle sv. Tomáše Akvinského

Martina Štěpinová

S nástupem přírodních věd a prosazováním jejich postupů v ověřování pravdivosti tvrzení jako jediného možného kritéria pravdivosti byla víra zatlačena do oblasti subjektivních prožitků. Dnes se zdá téměř nevhodné se ptát po jistotě víry, neboť je úkolem věřícího člověka neochvějně věřit. Pokud však víra patří pouze do oblasti subjektivního prožívání či pocitů, pak bychom se mohli např. ptát, jakou výpovědní hodnotu mají teologická tvrzení.

Ve svém článku bych se chtěla vrátit k rozboru a popisu víry u sv. Tomáše Akvinského, který rozumí víře jako nezbytnému stupni na cestě rozumu k poznání plné pravdy. Z tohoto důvodu se soustředím na Akvinského pojetí „jistoty“ víry, které je v současných pojednáních o víře tomisty přehlíženo. Víra se totiž podle Akvinského v něčem podobá mínění a pochybování, ale liší se právě jistotou.¹ Při mínění a pochybování, podobně jako je tomu u víry, poznávaná skutečnost nepostačuje k tomu, aby příslušné tvrzení, které se k ní vztahuje, bylo přijato či odmítnuto na základě rozumového zdůvodnění (např. tmavé mraky na obloze nás mohou pouze vést k mínění, že bude pršet). Při pochybování jsou obě alternativy – přijetí i odmítnutí daného tvrzení – rovnocenné; při mínění sice rozumová zdůvodnění pro přijetí jedné alternativy převažují, ale sama k přijetí nestačí. To, co vede k přijetí jedné z alternativ v těchto případech, je rozhodnutí danou alternativu přijmout, jejich přijetí je tedy dáno vůlí. (Máme tvrzení rozumem odvozené z pozorování mraků: „Asi bude pršet“, které můžeme přijmout nebo odmítnout. A protože se potřebujeme rozhodnout, zda půjdeme či nepůjdeme na plánovanou túru, musíme se rozhodnout pro jednu alternativu, byť rozumové zdůvodnění k jejímu přijetí nestačí.) Daná alternativa sice nemá sílu pohnout rozumem, ale má něco, co je postačující k pohnutí vůle, která nakloní rozum k souhlasu s danou alternativou. Víra má společné s míněním a pochybováním to, že samotná poznávaná skutečnost nestačí k tomu, aby její tvrzení byla přijata na základě rozumového zdůvodnění. Tvrzení víry jsou přijímána na základě vůle, která nutí rozum souhlasit. Od mínění a pochybování se však dle Akvinského liší tím, že jsou přijímána s jistotou. Jak však rozumět této jistotě? Evidentně tato jistota neplyne z možnosti se přesvědčit. Odkud víra čerpá svou jistotu? Je jistota víry dána pouze tím, že se člověk rozhodne pevně věřit? A jak je to s tvrzeními, která nejsou přímo daná z víry, ale souvisí s tvrzeními danými vírou?

Abychom pochopili význam „jistoty“ u sv. Tomáše, je třeba prvně zkoumat pojetí „jistoty“ obecně. Bude ukázáno, v čem jistota daná rozumem předchází ostatní jistoty. Následně se zaměříme na jistotu danou vírou a ukážeme, v čem její jistota předchází jistotu danou rozumem. Nakonec bude rozebráno, zda pro přijetí tvrzení, která jsou rozumem vyvozena z tvrzení přijatých vírou, potřebujeme světlo víry.

¹ QD De veritate, q. 14, a. 1.

1. STATUS „JISTOTY“

Pokud se chceme zabývat otázkou, jaký význam připisuje Akvinský *jistotě* dané vírou, je předně potřeba poznamenat, že Akvinského pojetí jak *pravdy*, tak *jistoty* poznání není součástí řešení epistemologického problému. Pokud chceme studovat statut *jistoty* u Akvinského, musíme prvně přijmout jeho odlišný přístup ke zkoumané otázce. Pro Akvinského je pojetí *pravdy* a *jistoty* buď součástí ontologického tázání, nebo, a to více, antropologické otázky a cíle člověka. Akvinského totiž netrápí, jak to, co člověk nahlíží, odpovídá skutečnosti. Descartova pochybnost ještě není vznesena. Sv. Tomáš předpokládá, že v nahlížení samém, ve kterém rozum uchopuje, co věc je (*quidditas*), nemůže být nepravda přítomna ve vlastním slova smyslu. Pravdu spojuje až se správností činnosti rozumu. Proto pro Akvinského platí, že pravda a jistota provází až vlastní činnost rozumu,² při které je získané pojetí nahlížené skutečnosti analyzováno (rozkládáno) a spojováno s jiným pojetím, tedy v odvozování a souzení. Pravda je cílem rozumu, je jeho dokonalostí,³ které je dosahováno skrze správné myšlení (správné myšlení je to, které je převoditelné na první principy myšlení). Jistota, ať už daná věděním či vírou, patří též k této dokonalosti rozumu.⁴

Jistota obecně pak u Akvinského patří jak do řádu poznání, tak do řádu věcí.⁵ *Jistota* je pevným přilnutím k jedné z opačných možností. Je proto tím silnější, čím silnější je příčina, která ono přimknutí vyvolá. Proto Akvinský mluví jedním dechem o *jistotě* rozumového poznání a o smyslové zkušenosti, která je z vidění (byť ono vidění musí být překvapivé).⁶ *Jistota* se připisuje nejen poznání, ale i směřování věcí v rámci jejich přirozené činnosti.⁷ Kámen bude s jistotou padat k zemi. *Jistota* poznání či věděni předchází ostatní *jistoty* proto, že je-li správná, pak přilnutí k jedné z alternativ nemůže být ničím vnějším narušeno, neboť je dáno v rámci subjektu, zatímco i správné směřování věci může být vlivem okolnosti narušeno.⁸ Abychom ukázali, jak *jistota*, která doprovází pravdivé poznání (a která nás při zkoumání pojetí víry zajímá), patří k dokonalosti poznání rozumu, je třeba schematicky popsat proces věděni. Průběh postupu věděni popisuje Akvinský ve své *Sumě* (*STh* I, q. 85, a. 3): K dokonalosti, kterou rozum dosahuje skrze věděni, se dospěje přes jistou nedokonalost. Na počátku věděni či poznávání je vždy nedokonalé konfuční poznání celku v jeho univerzálním pojetí; ten se následným procesem poznání (skládání, rozkládání) projasňuje. Postupuje se od univerzálního k částečnému a od celku k jeho částem. Každý úkon poznání pak má dva momenty: porozumění a souhlas. Prvně je třeba rozumět tvrzení. Jeho přijetím se pak zkvalitňuje věděni, ke kterému dané tvrzení patří (tvrzení je přijato jako nový kon-

² *QD De veritate*, q. 1, a. 3.

³ *QD De veritate*, q. 21, a. 1: „et ideo hunc modum perficiendi addit verum super ens.“

⁴ *STh* I, q. 112, a. 5 ad 2: „et hoc ideo quia certitudo pertinet ad perfectionem intellectus.“

⁵ *QD De veritate*, q. 6, a. 3: „duplex est certitudo: scilicet cognitionis, et ordinis.“

⁶ *In III Sent.*, d. 14, q. 1, a. 3: „dupliciter certificatur de aliquibus: uno modo ex lumine intellectus qualis est certitudo in demonstrationibus illorum quae nunquam visa sunt; alio modo ex sensu, sicut cum aliquis est certus de his quae videt sensibiliter.“

⁷ *In III Sent.*, d. 26, q. 2, a. 4 ad 1: „certitudo primo et principaliter est in cognitione, sed per similitudinem et participative est in omnibus operibus naturae et virtutis.“

⁸ *In III Sent.*, d. 26, q. 2 a. 4 ad 2.

stitutivní prvek daného vědění). Např. tvrzení „člověk má schopnost se smát“ je třeba prvně rozumět; následně se jeho přijetím zvyšuje poznání o člověku (např. jeho další odlišnosti od živočicha, nebo že má něco společného s anděly). Přijetí tvrzení tedy rozvíjí předcházející vědění, v rámci kterého bylo uchopeno. *Jistota* je pevnost tohoto souhlasu, kterým se ukončuje proces poznání.⁹ Konec poznání je jasné rozlišení, určení a nahlížení souvislosti původního celku. Proto lépe poznává, kdo jasněji rozlišuje a určuje. Jistota je zde opakem konfuznosti. V rámci vědění vyjadřuje jistota pevnost a jasnost určité myšlenkové konstrukce, která nemusí být bezprostředně spjata s realitou (viz matematická konstrukce). Jistota vědění je, jakožto jistota správnosti myšlení, opřena o první principy myšlení (např. celek je větší než jeho část). Je tedy pouze v myslícím subjektu. Jestliže se myšlenková konstrukce týká celku, musí zahrnovat i poznání vzájemných souvislostí dějů, tj. pochopení vzájemných příčin. Vědění pak, které zná vzdálenější příčiny, je jistější a vznešenější (jak víme již od Aristotela).¹⁰ K dokonalosti rozumu tedy nestačí znalost celku jsoucího, ale je třeba znát první příčinu, kterou rozum spontánně touží poznat – a tato první příčina je Bůh.¹¹ Dokonalost poznání vyžaduje poznání první příčiny, ale to, jak bude ukázáno, přesahuje schopnosti rozumu.

Jistota je tedy přilnutí k jedné z kontrárních možností. *Jistota* rozumu předčí ostatní v tom, že je dána v rámci subjektu, a tudíž nemůže být vyvrácena náhodou v jednotlivém případě (kámen někdy letí nahoru vlivem okolností, ale dvě přímky se vždy protnou nanejvýš v jednom bodě). Jistota rozumu je opřena o první principy. Avšak v rámci přirozeného vědění člověk naráží na své hranice.

2. JISTOTA Z VÍRY

Prvně je třeba říct, že jistota víry se zpočátku nemůže opírat o žádnou vnější autoritu, a tedy ani o autoritu Boha (protože jeho existence je přijímána až teprve vírou), ale je dána přilnutím vůle k jednomu z opačných tvrzení. Už bylo řečeno, že toto přilnutí k jedné z alternativ nemůže být dáno rozumem (to by šlo o rozumové poznání a ne víru), ale je dáno vůlí. Pro pochopení jistoty dané vírou je tedy třeba popsat spolupráci rozumu a vůle. Vůle je hnacím motorem všech mohutností duše, a tedy i rozumu. Sama je tendencí k blaženosti (ke štěstí), která je pro ni nejvyšším dobrem a kterou chce nutně.¹² Její aktivitu pak vyvolává rozum, který jí ukazuje nahlížené skutečnosti z pohledu jejich dobroty.

Avšak i rozum musí být něčím uveden v činnost. Sám o sobě by rozum nepracoval, nehledal by pravdu, ale zůstal by u pouhého nahlížení. Při nahlížení pouze přijímá inteligibilní formu věci, ale jeho vlastní činnost začíná až se souzením, vyvozováním... Přijetí inteligibilní formy věci a první soudy založené na prvních

⁹ *QD De veritate*, q. 14, a. 1: „Sciens vero habet et cogitationem, et assensum; sed cogitationem causantem assensum, et assensum terminantem cogitationem.“

¹⁰ *Super Libros Poster. analyt.*, lb. 1, lc. 42.

¹¹ *Summa contra gentiles* III, c. 25: „Intellectus autem humanus cognoscit ens universale. Desiderat igitur naturaliter cognoscere causam eius, quae solum Deus est.“

¹² *QD De veritate*, q. 22, a. 5: „Et ideo id quod voluntas de necessitate vult, quasi naturali inclinatione in ipsum determinata, est finis ultimus, ut beatitudo.“

principích (že poznávaná věc nemůže být a nebýt současně) jsou spontánní výkony rozumu. Avšak ke vši své další činnosti musí být poháněn vůlí stejně jako všechny ostatní mohutnosti. Člověk totiž vnímá spontánně, ale myslí pouze tehdy, když chce myslet. Vůle tedy aktivuje rozum a sama je aktivována cílem, který rozum poznává jako dobrý. Připomeňme dále, že v řádu jednání je poslední cíl první příčinou jednání. Každé jednání člověka je tedy vedeno (i když mnohdy neuvědoměle) posledním cílem. Každým svým jednáním člověk totiž sleduje to, o čem si myslí, že ho činí šťastným/blaženým. Skutečného štěstí však člověk může dosahovat v té činnosti, která je vlastní pouze jemu jako člověku, a to je v činnosti rozumu. Rozum dosahuje svého cíle, své dokonalosti v nahlížení nejvyšší pravdy, ve které je sjednoceno veškeré poznání. Akvinský nazývá tuto nejvyšší pravdu První pravdou a identifikuje ji s Bohem. Jestliže rozum má přejít od nahlížení k vykonávání vlastní činnosti, která vede k dosažení jeho cíle – nahlížení První pravdy, pak v každém nahlížení musí být přítomno nahlížení nějaké podobnosti tohoto posledního cíle, které aktivuje vůli (a ta pak nutí rozum hledat).¹³ Proto štěstí spočívající v kontemplaci První pravdy, která završuje veškeré poznání a jež je přístupná přirozenému poznání, musí být nahlíženo již v rámci prvních principů, kterými je rozum vybaven (jež bezprostředně provází každé nahlížení). Teprve takto nahlížené dobro může aktivovat vůli, která následně uvádí v pohyb rozum a ostatní mohutnosti. To je touha poznávat, která je vzbuzena a roste s každým porozuměním daným ve světle prvních principů (a nutno předeslat, že její plné naplnění přesahuje možnosti přirozeného poznání).

Tato spolupráce rozumu a vůle v přirozeném řádu má svoji obdobu v řádu nadpřirozeném.¹⁴ Víra je vlité světlo rozumu, které osvětluje danou skutečnost tak, že vůli je v ní představován nějakým způsobem poslední nadpřirozený cíl. Proto vůle nutí rozum přitakat odpovídajícímu tvrzení jako vhodnému k přijetí.

Jistota daná vírou má dva momenty: nahlížení První pravdy rozumem a souhlas s touto pravdou daný vůlí. Pro pochopení významu *jistoty* víry bude nutné prozkoumat úlohu každého z obou činitelů – tj. co to znamená nahlížet rozumem První pravdu a na jakém základě nutí vůle rozum souhlasit.

2.1 Rozum a První pravda

Předmětem víry je podle Akvinského lidství Ježíše Krista (které jindy vyslovuje jako tvrzení „Ježíš Kristus je Boží Syn“) a následně božskost Nejsvětější Trojice.¹⁵ Vyznání víry je pak vyjádřením těchto pravd.¹⁶

¹³ *QD De veritate*, q. 14, a. 2: „Et inde est quod in ipsa natura humana est quaedam inchoatio ipsius boni quod est naturae proportionatum: praeexistunt enim naturaliter in ipso principia demonstrationum per se nota, quae sunt semina quaedam contemplationis sapientiae; et principia iuris naturalis quae sunt semina virtutum moralium.“

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ *Compendium theologiae* I, c. 2: „Circa haec ergo duo tota fidei cognitio versatur: scilicet circa divinitatem Trinitatis, et humanitatem Christi.“

¹⁶ Tamtéž; *De articulis Fidei*, p. 1: „In primis igitur vos scire oportet, quod tota fides Christiana circa divinitatem et humanitatem Christi versatur.“ *QD De veritate*, q. 14 a. 8 ad 1: „quod omnia illa quae in symbolo ponuntur ad creaturas pertinentia, non sunt materia fidei, nisi secundum quod eis aliquid veritatis primae adiungitur; ipsa enim passio non cadit sub fide nisi in quantum credimus Deum passum nec resurrectio nisi in quantum eam credimus divina virtute fieri.“

Prvně je třeba si však uvědomit, že tvrzení „Ježíš Kristus je Boží Syn“ není tvrzení vedle jiných tvrzení. Společné s jinými tvrzeními má to, že má-li být přijato, musí mu být prvně porozuměno v rámci celého jeho obsahu, jak bylo řečeno výše. Toto tvrzení totiž obsahuje, že člověk, kterého známe z evangelií (tj. s celým jeho příběhem), je Boží Syn, a tedy že Bůh se stal člověkem a že dal svůj život za člověka, že přišel založit Boží království atd. Všechna jiná tvrzení pak přesahuje tím, že je „klíčovým“ tvrzením. Víra je totiž počátkem nadpřirozeného života a je účastí na První pravdě.¹⁷ Rozum uschopněný světlem víry rozumí tvrzení „Ježíš Kristus je Boží Syn“, a tím může mít (pokud dané tvrzení přijme) počátky vědění, jež má Bůh o sobě (Ježíš Kristus je jeho sebe-poznání) a jež v sobě zahrnuje všechny ostatní pravdy. První pravda tak nestojí vedle ostatních pravd, ale všechny ostatní pravdy jsou v ní založeny.¹⁸ I když k této První pravdě se nelze dostat cestou rozumu (nelze ji odvodit z jiných tvrzení), nemění to nic na tom, že jako První pravda je nejuniverzálnější a všechny ostatní pravdy jsou v ní založeny. I když ji nelze rozumově vyvodit, musí být naprosto konzistentní se vším ostatním poznáním. A v Akvinského světě takovou úlohu měla. Veškeré stvoření je totiž vyjádřením sebe-poznání a sebe-lásky Boha – tj. Trojice. Celé universum je Bohem tvořeno na základě toho, jak Bůh nahlíží sám sebe ve svém Slově (Synu) a jak se k sobě v lásce vrací. Celé universum je proto uspořádáno dle sebe-poznání Boha a tak, aby se celé universum svým pohybem navracelo k Bohu. Universum proto celým svým pohybem směřuje ke vzniku člověka a zachování jeho života a omilostněný člověk skrze nahlížení a milování dosahuje Boha, a tím je kruh stvoření uzavřen. Toto schéma může Akvinský vystavět pouze za pomoci víry, a tedy na předpokladu přijetí tvrzení o lidství Ježíše a božství Trojice. Studujeme-li pak i jednotlivá témata, jako pravda, dobro, můžeme vidět, že jsou opřena o stejné předpoklady dané vírou.

2.2 *Vůle a souhlas s První pravdou*

Rozum více či méně rozumí tvrzení: „Ježíš Kristus je Boží Syn,“ ale je to vůle, která nutí rozum přijmout tvrzení (a tím vytvořit vědění). Vztah vůle a rozumu má svá specifika. Ačkoliv v rámci smyslového je pro člověka důležitější poznávat než chtít, ve vztahu k Božím věcem vede vůle. Akvinského vysvětlení se zdá poměrně jednoduché: myšlení i chtění je vztah mezi člověkem a danou skutečností. V poznání je obraz věci přítomen v jeho duši, při chtění se duše vztahuje k věci v jejím bytí.¹⁹ Co do vznešenosti je v rámci smyslových skutečností důstojnější člověka poznání – protože poznávaná věc má v mysli člověka bytí dané jí rozumem, což je vyšší stupeň bytí, než má sama věc o sobě.²⁰ Milovat pak takovou věc znamená snížit se na její úroveň bytí. Avšak ve vztahu ke skutečnostem, jež převyšují bytí člověka, je vznešenější milovat než poznávat.²¹ Když se podíváme na *QD De veritate* q. 22, a. 11, vidíme, jak Akvinský brání stanovisko, že vůle v těchto momentech

¹⁷ *QD De veritate*, q. 14, a. 2.

¹⁸ *QD De veritate*, q. 1, a. 4: „Veritas ergo intellectus divini est una tantum, a qua in intellectu humano derivantur plures veritates, sicut ab una facie hominis resultant plures similitudines in speculo.“

¹⁹ *QD De veritate*, q. 22, a. 10.

²⁰ *QD De veritate*, q. 15, a. 2.

²¹ Tamtéž.

převyšuje rozum. Leč zde se naskytá otázka: jak může vůle milovat něco, co jí rozum představuje nižším způsobem? Akvinský ukazuje, že vůle nemiluje skutečnost, jak je prezentována rozumem, ale jak je sama o sobě.²² Vůle je rozumová žádost a jako každá jiná žádost má i vůle cíl mimo sebe v bytí jiného jsoucího.²³ Akvinský říká, že člověk nemiluje teplo, jak je v jeho poznání, ale jak je v ohni. Mezi každou žádostí a jejím cílem je totiž jistá spolu-přirozenost (*connaturalitas*), která přitahuje žádost skrze obraz daný v nahlížení (ať už v smyslovém nahlížení, které přitahuje smyslovou žádost, nebo v rozumovém, které přitahuje rozumovou žádost). Vůle, stejně jako ostatní žádosti, má svůj cíl, který jí odpovídá a ke kterému proto směřuje nutně.²⁴ Tomáš v *Sumě proti pohanům* postupně ukazuje, že vůli neuspokojí nic jiného než nahlížení První pravdy započaté vírou. Proto ji nemůže uspokojit žádná jiná činnost nebo poznání. Všechny ostatní její cíle mohou být pouze prostředecní.²⁵ Vlastním cílem vůle je První pravda. V jejím nahlížení a milování člověk dosahuje svého plného štěstí. Toto nahlížení je započaté vírou.

I když byla zmínka o možnosti dosáhnout jistého štěstí přirozenou kontemplací, Akvinský ukazuje, že toto štěstí fakticky není posledním cílem člověka. Nahlížení První pravdy nemůže být dosaženo přirozenými schopnostmi rozumu. Vidíme totiž, že k jejímu nahlížení se přiblížili pouze někteří filosofové, ale touha po blaženosti provází všechny lidi. Jestliže touha po štěstí je u každého člověka, je nemožné, aby byla marná – tj. pro skoro všechny lidi nedosažitelná.²⁶ A protože touha nemůže zůstat marná, je třeba jiné cesty než pouze práce rozumu. Navíc i ti, kteří se více či méně přiblížili k takovému nahlížení, udělali mnoho chyb – a i to dokazuje nedostatečnost rozumu.

Proti možnosti dosažení štěstí skrze morální život vedený rozvážností namítá Akvinský, že žádná z ctností není taková, aby skrze ni byl dosahován pouze jeden cíl. Navíc každý úkon ctnosti má sice nějaký cíl, ale ten není poslední, vždy bývá zaměřen k něčemu jinému (statečnost je dobrá v boji, ten ale není veden pro boj samotný, ale pro mír). Tedy ani v ctnostném životě poslední cíl nespočívá.

Veškeré potřeby člověka jsou uspořádány tak, aby našel svou blaženost v nahlížení a milování Boha.²⁷

Posledním cílem je poznání Boha. Avšak během života jsme odkázáni na poznání, jež je svázáno se smyslovou představou. A žádná smyslová představa nemůže Boha nijak představit. Navíc platí, že každá věc je natolik poznatelná, čím více je v bytí. Čím více je v bytí, tím lépe lze poznat, co je – tedy mít o ní pravdivé poznání. Bůh je plnost bytí, a je tedy nejsnáze poznatelný, ale ne nám, kteří jsme odkázáni na smyslové představy. Protože je své bytí, nelze ho myslet. Myslet ho by znamenalo mít jeho obraz v mysli. Avšak jeho obraz by musel být tím, co ho určuje, a to, co určuje Boha, je jeho bytí. Bůh je bytí. Mít obraz Boha v mysli by znamenalo mít ho tam jakožto bytí (tedy mít Boha). Přirozená touha však nemůže být marná – musí být možné Boží podstatu nahlížet – což je nemožné skrze něco jiného (co je

²² QD De veritate, q. 22, a. 12: „voluntas comparatur ad res secundum quod in seipsis sunt.“

²³ QD De veritate, q. 21, a. 1.

²⁴ QD De veritate, q. 22, a. 5.

²⁵ Summa contra gentiles III, c. 121.

²⁶ Tamtéž: „Vanum est quod est ad finem quem non potest consequi.“

²⁷ Summa contra gentiles III, c. 121.

stvořené), než je Bůh, a tedy lze Boha nahlížet pouze tak, že participujeme na jeho bytí. To je nemožné v životě, ale zřejmě dosažitelné aspoň po smrti.

Toto nahlížení Boha, které náleží k blaženosti svatých, je posledním cílem člověka. Protože však tohoto cíle není možné během života dosáhnout, a přesto je k němu člověk svou touhou veden, je třeba nějakého počátku – a tím je víra. Pro slabost rozumu zde vede vůle.²⁸ Proto když rozum uschopněn světlem víry má počátky nahlížení První pravdy, představuje tím vůli jistou podobnost s jejím cílem, ke kterému přirozeně tíhne, a vůle nutí rozum souhlasit. Víra je tak nutným prostředkem člověka na jeho cestě k cíli – k plnému štěstí. A její přijetí je tak člověku přirozené.²⁹ To, aby rozum přilnul k jedné z alternativ tvrzení, je tedy v oblasti tvrzení daných vírou úkolem vůle, které je v daném tvrzení představována podoba toho dobra, jež je jejím přirozeným cílem. Při úkonu víry je součinnost rozumu a vůle velmi specifická.

2.3 Součinnost rozumu a vůle v úkonu víry

V úkonu víry nahlíží rozum První pravdu, která koresponduje s jeho veškerým předešlým poznáním jakožto princip. Vůle pak vede rozum k přijetí, protože rozum jí ukazuje podobu cíle, ke kterému je determinována. Jistota je zde ze strany vůle, která chce participaci na První pravdě, jež momentální schopnosti rozumu překračuje. Překračuje v tom slova smyslu, že ji nelze nijak odvodit z toho, co rozum poznává. Avšak, jak bylo řečeno, neznamená to, že by byla něčím, co stojí mimo poznání. První pravda musí s veškerým poznáním korespondovat – tj. nemůže mu protiředit a naopak je vysvětlením pro celek universa. Jistota tvrzení víry nemůže být dána rozumem, protože nemůže převést dané tvrzení na první principy. Je zde daná ze strany vůle, která skrze to, co jí rozum osvětlený vírou ukazuje, směřuje k svému cíli. Příčinou toho, že vůle nutí rozum přitakat, je První pravda, jejíž podobu rozum ve světle víry nahlíží, a která je vlastním předmětem vůle. A protože pevnost jistoty (tj. přilnutí k jedné z možných alternativ) je dána v závislosti na příčině, která přilnutí vyvolává,³⁰ je jistota vyvolaná První pravdou mnohem vyšší, než je jistota daná poznáním (protože ta je opřena pouze o první principy). Avšak nezapomeňme, že jistota nastupuje až s přilnutím vůle k První pravdě.³¹ Jistota víry je tedy v souhlase a přimknutí, ale ne v rozumové evidenci. Tuto součinnost rozumu a vůle v úkonu víry můžeme interpretovat tak, že konvertita je člověk, pro kterého tvrzení „Ježíš Kristus je Boží Syn“ nabylo významu. Tvrzení mohlo nabýt svého významu až teprve ve světle víry (nelze k němu dospět cestou rozumu). V tomto tvrzení konvertující člověk nahlíží nejhlubší smysl, dobro svého života,

²⁸ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 1 ad 3: „quamvis illa ratio ad intellectum terminandum non sufficiat propter imbecillitatem intellectus, qui non videt per se hoc cui assentiendum ratio iudicat.“

²⁹ Srov. A. J. DELL'OLIO, *Foundations of Moral Selfhood, Aquinas on Divine Goodness and the Connection of the Virtues*, New York: P. Lang, 2003, s. 81: „In the human being, there is an obediential potency (potentia oboedientialis) to be open to or receptivity of divine grace, wherein the person may participate in the very life of God in an intimate way.“

³⁰ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2: „tanto autem major est certitudo quanto est fortius quod determinationem causat.“

³¹ *De Veritate* q. 14 a. 2 ad 7.

něco, co odpovídá jeho nejhlubším touhám; něco, co současně dává smysl celému jeho světu, jeho veškeré zkušenosti. Avšak konverze proběhne až tehdy, kdy člověk souhlasí a přijme dané tvrzení. Teprve tehdy se to, co je vírou nahlížené, stane součástí jeho poznání.

Proto také platí, že pokud u věděni souhlas následoval poznání (souhlas znamená přijetí do celku věděni), tak u víry je poznání totéž co souhlas.³² Protože to, co je vírou poznáváno, odpovídá tomu, co bylo v touze hledáno. Jestliže veškeré poznání je dáno v rámci prvních principů, které jsou odleskem První pravdy, pak zde jde o nahlížení První pravdy ve světle První pravdy (dokonale ve stavu blaženosti, během pozemského putování spojeno se smyslovou skutečností).

A protože jistota je totéž co souhlas, je zde jistota větší a je daná z přilnutí vůle. Proto je sporné, kdy mluvit o objektivitě jistoty, protože jistota vědy je dána ze subjektu, zatímco víra bere jistotu od příčiny z vnějšku.³³

3. STATUS DALŠÍCH TVRZENÍ VYPLÝVAJÍCÍCH Z TVRZENÍ PŘIJATÝCH VÍROU

Bylo řečeno, že vírou je přijato tvrzení „Ježíš Kristus je Boží Syn.“ Ale jak je tomu s dalšími tvrzeními, která jsou vyvozena z tvrzení přijatých vírou? Jsou tvrzení teologie vyvozena pouze rozumem, či je třeba tato tvrzení, která jsou odvozena z prvotních, přijmout také s vírou? Že tato otázka byla mezi tomisty od počátku problematická, můžeme vidět u prvních tomistických škol, které podávaly zcela protichůdná řešení.³⁴

Pokud chceme objasnit status tvrzení, která vycházejí z tvrzení bezprostředně přijatých vírou, bude lépe je rozdělit do tří skupin. Do první skupiny budou patřit ta tvrzení, které lze dokázat pouze rozumem. To jsou ta tvrzení, která jsou rozumem sice prokazatelná, ale za velkých obtíží. Platí pro ně, že je snadnější je prvně přijmout vírou a následně prokázat rozumem (Bůh existuje, je jeden, je nejvýše jednoduchý apod.).³⁵ Akvinský zde poukazuje i na možnost hříchu, pokud je rozumem nezkoumáme.³⁵

Do druhé skupiny patří tvrzení, která vyvracejí hereze. Vzhledem k tomu, že vírou získává člověk možnost nahlížet První pravdu, jež ze své podstaty musí být koherentní s celým lidským poznáním, pak heretická tvrzení musí v sobě nést rozpornost, kterou lze objevit pouhým rozumem. Akvinský proto tvrdí, že i když nelze pravdy víry dokázat, lze vyvrátit protikladná tvrzení.³⁶ U Akvinského pak lze vidět, že hereze vyvrací pouze rozumovým rozborem (např. v svém komentáři k *De*

³² *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2 A: „... sciens autem et assensum et cogitationem habet; sed non cogitationem cum assensu, sed cogitationem ante assensum; ... credens autem habet assensum simul et cogitationem.“

³³ *STh.* II-II, q. 4, a. 8.

³⁴ Srov. P. DVOŘÁK, „The Logic of Propositions *De Fide* in Early Modern Jesuit Thought,“ příspěvek přednesený na konferenci „Theology and Early Modern Philosophy (1550–1750)“, Helsinky, 7.–9. února 2008; tiskem vyjde in *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* 2009; též P. DVOŘÁK, „Věra a teologie v jezuitském tomismu,“ kfcmtf.upol.cz/petr/dvorak-praha.doc [cit. 14. 4. 2009].

³⁵ *Super De Trinitate*, q. 2, a. 1.

³⁶ *Super De Trinitate*, q. 2, a. 1 ad 3.

Trinitate vyvrací pouze rozumovými důvody tvrzení, že v Trojici existuje různost mezi Osobami).

U těchto dvou skupin tvrzení je zřejmé, že je lze zkoumat pouze přirozeným rozumem.

Problematickou je poslední skupina. Do této poslední skupiny patří tvrzení, která nějakým způsobem rozvíjí ta, která byla již přijata vírou. Tato tvrzení rozvíjí obsah víry a Akvinský připouští možnost takovýchto změn v rámci víry. I když předmět víry je stále týž, jeho vyjádření se podle Akvinského může v dějinách měnit³⁷ a může se měnit i u osoby. Akvinský ukazuje, že víra může být různá u různých lidí v míře jejich schopnosti pochopit, co je v prvních tvrzeních víry implicitně obsaženo a explicitně to uchopit ve vědění.³⁸ Že je pak možné mít vědění, které je opřeno o zjevená tvrzení, ukazuje sv. Tomáš na příkladu vědění věd. Vědy opírají své vědění o jistá prvotní tvrzení, která daná věda sama nedokazuje, ale přijímá od nadřazených věd. Podobně vědění, které se zabývá Božími věcmi, přijímá své výchozí tvrzení z víry a nedokazuje je. Přesto se stále jedná o vědění, protože nová tvrzení odvozuje rozum pouze pomocí rozumových zdůvodnění. Z tvrzení přijatých vírou lze tedy zřejmě odvodit již přirozeným rozumovým vyvozením další tvrzení, a tak mít nové vědění.³⁹ Avšak nesmíme zapomenout, že takto odvozená tvrzení jsou implicitně obsažena v tvrzeních přijatých vírou, a proto ponesou v sobě onu rozpornost s prvními principy rozumu, kterou v sobě nesou prvotní tvrzení (např. Kristus jako Bůh nezemřel, ale zemřel jako člověk). I když jsou odvozena pouze pomocí rozumu, jejich přijetí je podmíněno přijetím výchozích pravd vírou. Proto se o nich mluví jako o tvrzeních přijatých ve světle víry. Ne v tom smyslu, že k jejich přijetí je třeba víry, ale že je třeba víry k přijetí těch tvrzení, z nichž jsou pouze rozumem odvozeny a následně i akceptovány rozpornosti, které si nově vyvozená tvrzení nesou s sebou (např. že Kristus jako člověk zemřel, ale jako Bůh zemřít nemohl). Můžeme vidět, že sv. Tomáš takto pouze pomocí rozumu rozvíjí tvrzení přijatá vírou. Např. tak dokazuje jednu podstatu Božího Syna, což bylo paradoxně právě z pozice víry (po jeho smrti) prohlášeno za heretické. Navíc platí, že i když jsou pravdy víry nedokazatelné, lze je přesto vysvětlovat pomocí příkladů.⁴⁰

Mimoto je třeba podotknout, že víru lze prohlubovat, a to láskou, která je pevnějším přilnutím ke zjeveným pravdám. Víra je tehdy formována láskou, která zvyšuje přilnutí, a tedy jistotu. (Není zde jiných cílů, které by byly milovány, proto nic nebrání přirozené lásce k První pravdě).

³⁷ *In III Sent.*, d. 25, q. 2, a. 2: „... et ideo quantitas fidei quae est secundum cognitionem articulorum, per se loquendo, crescit secundum diversitatem temporis.“

³⁸ *STh.* II-II, q. 5, a. 4.

³⁹ *Super De Trinitate*, q. 2, a. 2: „ita nos ex his, quae per fidem capimus primae veritati adhaerendo, venimus in cognitionem aliorum secundum modum nostrum discurrendo de principiis ad conclusiones, ut sic ipsa, quae fide tenemus, sint nobis quasi principia in hac scientia et alia sint quasi conclusiones. Ex quo patet quod haec scientia est altior illa scientia divina.“ *De Ver.*, q. 14, a. 11.

⁴⁰ *In III Sent.*, d. 17, q. 1, a. 2 A.

ZÁVĚR

Lze tedy shrnout, že přijetím víry získáváme mnohem pevnější jistotu o pravdivosti tvrzení: „Ježíš Kristus je Boží Syn“, než u vědecky prokázaných tvrzení. Tato jistota je vyvolaná První pravdou, která je jakožto poslední cíl člověka vlastním předmětem vůle. A protože je veškeré rozumové poznání založeno na prvních principech, které jsou pouze odleskem První pravdy, je jistota poznání slabší než jistota daná vírou.

Prvotní tvrzení daná vírou pak v sobě implicitně obsahují další tvrzení, která lze odvodit pouhým rozumem.

The Certitude of Faith According to St. Thomas Aquinas

Key words: Faith; Certitude; Intellect; Will; First Truth

Abstract: According to St. Thomas Aquinas, the certitude of faith is caused by the First Truth which is an object of faith. The question of the certitude was overlooked and the signification of the First Truth was underestimated in the thomist treatises on faith. In my paper, I concentrate on the First Truth as the last perfection of the intellect and the last end of the will. The relationship of the First Truth to the intellect and to the will is fundamental for understanding of the significance of faith's certitude.

Mgr. RNDr. Martina Štěpinová, Ph.D.
Katedra filosofie a patrologie
Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého
Univerzitní 22
711 11 Olomouc